

cordo també algun mas anomenat *Lə Tòr* en el Berguedà (c. Puig-reig); *Torlarribera* és el nom popular català del poblet de Ribagorça, E. T. C. II, 130, que els castellans anomenen *Torre la Ribera*.

Usarem així mateix aquesta variant, almenys en duplicat junt amb *torre*, alguns escriptors importants del S. XIII: «lo comte d'Ampúries féu cavar lo mur e la *tor* de ponent, e --- estalonar a-l foc metre lajns per los estalons a cremar --- e lo mur e la *tor* caec tot e-l val; e sobr' assò agreu lur conseyl que --- fossen tuit aparellats, ab lurs armes, d'entrar en la ciutat --- de Mallorques ---», Desclot (§ 43, NCI. II, 124.16); però també hi ha en Desclot *torres*, almenys en plural, si bé sota la grafia ultracorrecta *tórrens*: «Exàtiva, castel --- molt bé clos de forts murs e de forts *tórrens*» (§ 49, II, 148.13) (analogia merament gràfica de *termes* i anàlegs que ja pronunciaven molts així, tot esforçant-se per mantenir el ja artificial arcaisme *térmens*).

En Llull tenim *tor* assegurat per rimes: «Auell és meyllor Faedor / qui fa amar de bon amor / que cell qui fa castell ne *tor(r)*», *Els Cent noms de Déu*, 54.21; i en plural es pronunciava *tós*: «obrar amor que sia virtuós, / a 'ntendre que no si' ergullós / val més que obrar castells ne *to(r)s*», ib., 10.18. Però en prosa ja preferia *torre* (-a): «Geometria és doctrina --- si tu --- en l'astrolabi fas una mesura --- enaprés luyne-t de la *torra* 2 tants e veges on te vendrà la linya del quadrangle --- enaxí que los teus peus sien iguals al peu de la *torra* en dressera», *Do. Pu.*, § 74.2 (ed. Gili, 186).

Des de c. 1300 la variant *torre* no apocopada va imposant-se pertot fora del ross., i fins en aquest va guanyant més i més terreny. El cas més antic allà sembla ser el nom d'un «G<uillelm> *Torre*» en un doc. de Cotlliure de 1292 (*InvLC*), però no n'hi torno a veure fins a un de 1369: «a la *Torre* Major fer dos sostres de fusta --- e 2 scalers per on hom puç als sostres sobirans» (*InvLC*), i després docs. de la *Torra* etc. en els anys 1373, 1380 (bis), 1381, 1384, 1385, 1390, 1409 --- (*InvLC*).

Almenys com a nom propi, estès a la majoria del territori; a Val.: JRoig posa *Torra* rimant amb *Andorra* («la Vall d'Andorra, / volta d'En *Torra* / ---») com a paradigma de lloc apartat i insòlit, *Spill*, 6140). A Bna. *torre* potser fou la forma usada des dels orígens, en tot cas es parlà, en el palau reial d'estiu, de la *torre de Bellesguard*, en l'a. 1408 (CaCandi, *Misc. Hi. Cat.* 1, 24). En el mall. Turmeda el metre comprova la forma *torre*: «--- / per aquell delitós prat / --- / enmig del qual apartia / un palau molt alt, murat, / de *torres* environat / ---», *Divis.*, 2b; «per divis morí Abel, / fill del nostre primer pare; / la gran *torre* de Babel / per divis se deseparar», *Divis.*, 103c.

Des del S. xv almenys, la forma bisíl·laba degué quedar generalitzada en tot el territori de la llengua: no en sabem d'altra en Reixac, Eiximenis, StVicentF, JRoig, Ausiàs, JoMartorell, Galba etc. Popularment sona *túrd* en ross., *tórd* en cat. or. i bal., *tórd* en la major part del cat. occid. i val. (MGadea, *T. del Xè* 1, 300). En un pla vulgar i rústic degué tenir força ex-

tensió la forma analògica *tórd*, avui en forta reculada: en el terme de Solsona (on ja hi ha *ç* per a l'àtona, si bé *ç* per a la -a final), fins en la toponímia hi ha vacil·lació, car hi anoto *la tórd de le samsónes, tórd del Viladot*, però també *tórdasllóit i tórd del Martins* (1964).

Per aquí, doncs, passem ja als dialectes occidentals. A la rodalia de Lleida predomina *tórd* de molt, si bé *tórd* no és inòit; així en general en aquella comarca: a Puigverd *la Bassa tórd*, a Artesa *la tórd l'Ambróziç*; a Alcarràs la major part dels informants digueren sempre *tórd* (la *tórd del Torres*), només a l'informant més popular vaig sentir *tórd del tórdes* (1956, 1964). En el Priorat, a tots els pobles veïns anomenaven *la Tórd* el nom del poble *Torre de l'Espanyol*, però en aquest mateix insistien a pronunciar *la tórd* (1936). La forma amb -e és encara molt més general en el P. Val.: només a l'extrem Nord vaig observar-hi alguna vacil·lació: a Peníscola, on dos homes m'informaven simultàniament, vaig sentir *La Tórd Nòba* i Barranc de *Tórd-ç-nòba*, però *la tórd de l'Amadur* (1961).

Acabem advertint que si és popular anomenar metafòricament i irònicament la presó *la Torre* (lloc de descans i diversió en la vella tradició suburbial barcelonina),¹ resulta injust i àdhuc humiliant per als bons ciutadans barcelonins, qualificar això de «llenguatge d'argot» —com fa *AlcM*, en el seu habitual biaix conformista—, quan la cosa corrent és que han hagut de fer-hi estades, curtes o llargues, potser la major part dels ciutadans honorats (sobretot després de 1938); i els hi han tancat els «matalassers» de l'administració colonial espanyola, reclutats sovint entre els vells malfactors, i mestres en llenguatge verament argòtic.

DERIV. Noms dels cúmulus, encimbellament de núvols que torren: *Torrall* (*AlcM*), *torramot* (*AlcM*); *torreguer*, -eguera (*AlcM*); *torrelló* 'gros cúmulus' val. (Valor-Giner); *torrulló*; *entorrellat* «es diu del cel ple de núvols esponjosos» (*DFa.*)=val. *atorrellonat* (Valor-Giner). *Torrassa* [Lab. 1840].

Torraxa [1695, Lacav.]: «torreta per a mirar: exploratoria turricula»² «Lo convent és medià en son recinto, y lo campanar sembla una *torraxa*, havent-hi en lo Mercadal dos o tres com est», «per aquestos temps se féu una *torraxa* molt alta y prima, quadrada, de un tal Elias, ab quatre balconets de empit, y terrat sobre, en lo carrer de la Bocaria»; «Lo frontispici de la parròquia és blanc, y lo campanar, de alguns pocs anys a est, és nou, a modo de *torraxeta*, ab son rellotge»; «compres dintre de aquella dilatada població: la casa o torre --- del Dr. Fiol --- y la nova casa del metge --- sent bastant visible sa *torraxeta* ab cucurulla, que sembla hechura de campanaret», B. de Maldà (*Excurs.*, 60, 182, 114, 116, de nou una *torraxa ab cucurulla* en el *Coll. B. V.*, 114).

Amb doc.^o reveladora de velles arrels. *L'Esquella de la Torrassa* de Pitarrà, que és de 1864, marcà data i gairebé forma època (campanaret privat amb campaneta per cridar a sometent; i qui ho necessiti pot veure'n l'autèntic dibuix en qualsevol de les eds. i en el popular setmanari que en prengué nom, sovint amb articles de grans periodistes). Alcides, triomfa del diluvi